

2. Баравік, Р. І. Шлях да паразумення // Р. І. Баравік. – Мн.: Бел. дзярж. акад. мастацтваў, 2008. – 246 с.
3. Скоропанова, И. С. Русская постмодернистская литература: новая философия, новый язык // И. С. Скоропанова. – СПб.: Невский Простор, 2001. – 416 с.
4. Теоремы культуры : сб. статей / Междунар. агентство «А.Д. и Театр» (A.D. & T.); редкол.: Ю. Б. Борев (гл. ред.) [и др.]. – М., 2003. – 336 с.

УДК 379.8.015.311: 111.852:7+379.821:7

О. А. Комаровська

ДУХОВНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Статья рассматривает специфику проявления духовной сферы творца в качестве основы его одаренности. Рассматривается механизм взаимосвязи понятий духовность, саморефлексия, эмпатия как профессионально значимых качеств личности в процессе создания художественного образа; обосновывается способность к их формированию как стержневого критерия художественной одаренности.

Ключевые слова: духовная сфера митця, художественная одаренность, художественный образ, саморефлексия.

The article considers the specific manifestations of the spiritual realm of the creator as the basis of his talent. The mechanism vzaimozvyazi concepts spirituality, self-reflection, empathy as a professionally significant qualities of the individual in the process of creating an artistic image, justified the ability to form them as stержevogo criterion of artistic talent.

Keywords: spiritual sphere Mitzi, artistic talent, artistic image, self-reflection.

Нагальні проблеми творення культури суспільства невід'ємні від розвитку обдарованих у мистецтві особистостей. Методологія досліджень художньої образності, закладена Б.Асаф'євим, Б.Тепловим, В.Киреєнком та ін., досі слугує основою сучасних психолого-педагогічних розвідок в напрямі окремих різновидів – обдарованості музичної, акторської, хореографічної, образотворчої тощо (М.Барнич, Л.Бочкарьов, А. Готсдінер, Д.Кирнарська, В.Кочнєв, О.Кошєвая, О.Мелік-Пашаєв, С.Науменко, О.Нікітін, В.Петрушин, Н.Рождєственська, М.Таллібуліна, І.Сосніна, Г. Ципін та ін.). Однак, попри таку активність, невіршеними є чимало питань, котрі мають розкривати сутність поняття і прояв таких загальнолюдських рис, які у митця невід'ємні від його таланту і є об'єднуючими для всіх різновидів ХО. До таких належить *духовна сфера*.

Поняття духовної сфери митця є досить дискусійним, свідчення чому – дослідження у філософії, соціології, культурології, педагогіці, психології, релігієзнавстві та ін. від М.Бердяєва, В.Вернадського, П.Флорєнського, К.Г.Юнга – до сучасних тлумачень (І.Бєх, М.Боришевський, С.Кримський, М.Мамардашвілі, Н.Миропольська, О.Олексюк, Е.Помиткін, Г.Шєвченко, В.Шинкарук, Ж.Юзвак та ін.). За їх висновками духовність постає системоутворюючим компонентом, який дозволяє ідентифікувати особистість як художньо обдаровану. Однак, цей аспект мало досліджений в педагогічному плані саме стосовно творчості митців, де феномен набуває ознак професійної складової.

Отже, конкретизуємо *мету* статті як спробу з'ясувати механізм прояву духовної сфери особистості у створенні продукту творчості (художнього образу), – як чинника, за яким обдарованість ідентифікується.

По-перше, точкою відліку для такого аналізу є пошуки смислу поняття духовності психологією, філософією, педагогікою. Окреслюється вектор особистісного розвитку обдарованості митця як «звичайної» людини, детермінований розгортанням духовної сфери, що в мистецькій творчості посилює свою значущість.

По-друге, точкою відліку у встановленні механізму зв'язку духовності особистості та її обдарованості вважаємо аксіоматичне твердження того, що мистецтво (художній твір-образ) є специфічною формою відображення життя крізь призму світобачення митця, тобто крізь призму його духовної сфери.

По-третє, ХО є дефініцією, що відображає єдність *внутрішнього ресурсу* особистості, *творчого процесу (художня творчість)*, в якому внутрішній ресурс реалізується й унікального *художнього образу*, який народжується в цьому процесі. Отже, основою, витоком змісту художнього образу як результату олюднення внутрішнього ресурсу особистості-митця (власне обдарованості) і є його **духовна сфера**. Ця теза також приймається як аксіома.

Розглянемо феномен духовної сфери особистості у межах цих позицій.

Найчастіше духовність постає сутнісною силою, що пов'язується з моральністю людини. Філософські категорії Краси, Добра, Істини – ті орієнтири, що визначають вектор спрямованості особистості на самореалізацію духовних ідеалів; духовний розвиток є вершиною особистісного зростання на тому рівні, коли цей процес набуває ознак саморозвитку і самовдосконалення [9, с.11,12].

Ідея духовності як вектору саморозвитку й самоудосконалення і, що важливо, механізму виникнення такого самоудосконалення, детально розкриті І.Бехом. Цим механізмом є особистісна рефлексія: самоусвідомлення викликає у суб'єкта відповідний процес духовного саморозвитку, а саморозвиток пов'язаний зі співвідношенням емоційного і реального (духовних змін). Для переходу першого у друге потрібен адекватний поштовх, яким і є рефлексія. «Рефлексивне Я, перетворюючи емоційно-духовне підґрунтя на безпосередній предмет осмислення і надаючи йому енергії саморуху, відкриває для особистості шлях до духовного саморозвитку, результати якого зберігаються в кожній її духовній цінності» [1, С.62]. Водночас І.Бехом підкреслюється значущість емоційної складової духовної сфери, її визначальна роль у привласненні знань як *вектору* утворення цінностей – орієнтиру для саморефлексії – саморозвитку – безкінечності процесу духовного самовдосконалення. Так, «емоційні задатки-потенції за всієї їх духовно-створювальної значущості є лише похідними способами саморозвитку особистості. Напрям їхньої дії задає внутрішня надціль, яка пов'язана з вічністю – енергією Універсуму (духовною безмежністю), що властива людському Я» [там само].

Тобто, з одного боку, духовність особистості слугує основою саморозвитку, з іншого саморозвиток і спрямованість на самовдосконалення є умовою духовного зростання. З цієї точки зору, яка відображає діалектику становлення особистості загалом, звернемо увагу й на актуальні саме стосовно проблем ХО висновки, яких експериментальним шляхом доходить А.Іванченко і в яких підтверджується теза про безпосередній зв'язок між духовністю особистості та її *креативністю*: чим вищого рівня духовності досягає особистість, тим яскравішим й осмисленішим є її відчуття Добра, Краси, Гармонії, що різноаспектно виявляється в ставленні до Світу. Позитивна зарядженість й спрямованість на духовне вдосконалення – характерні риси креативної особистості-творця. Розвиваючи власну духовність, особистість одночасно розкриває креативні можливості; духовність є фундаментом, «стартовим майданчиком» цього процесу; при цьому «духовність як найважливіша особистісна цінність справляє стимулюючий енергопоповнюючий вплив на загальний стан організму особистості, дозволяючи їй вийти на якісно благодатний рівень життєсприймання й життєпроживання. Завдяки цьому природна креативність особистості виходить з «дрімаючого» стану й швидко набирає сили [3, С.. 428].

Автор даної статті розуміє під креативністю, передусім, особливий стан особистості – як процес перебування у творчому пошуку, який не має фіксованого початку і націлений у майбутнє. Тобто, креативність як стан постійної готовності діяти, реалізуючи задум і залучаючи органічні для митця засоби вираження, є детермінантою творчого процесу, в якому духовна сфера наче виходить назовні, слугуючи поштовхом для прояву внутрішнього ресурсу (здібностей) і наче посилюючи імпульси тим, хто сприймає та інтерпретує створений митцем образ.

Звернемо увагу: така логіка взаємозв'язку рефлексії і самоудосконалення особистості як пошуку власної духовності співпадає з *діалектикою становлення художнього образу* в творчому процесі, суттю якого – і образу, і власне процесу – є різноплановий діалог, що неминуче потребує від митця розвиненої рефлексії (як саморефлексії своїх можливостей) та емпатії як художньої емпатії, котра специфічно виявляє себе у мистецькій творчості [5].

Розкриваючи природу рефлексії, С.Рубінштейн близько підходить до психологічного пояснення її ролі у створенні образу митцем, стверджуючи, що осмислення явищ і подій є мисленнєвим включенням їх у зв'язки творця з об'єктивним світом, бачення і сприйняття їх у цих зв'язках, що є основною життєвою функцією свідомості [11, С.158].

Взаємодетермінованість образності мистецтва і рефлексії митця цікаво подає Л.Шаповалова, розглядаючи сутність рефлексивного образу в мистецтві як аналогу людини, «яка мислить, страждає і через це пізнає світ (*homo cognitio*)». Рефлексивний зміст мистецтва «відтворювався митцями через пізнання себе як частки світу, або в дзеркальній інверсії – через показ світу як універсуму власної душі» [13, С.4]. Зауважимо, Л.Шаповалова розглядає рефлексивний зміст мистецтва на прикладі музики, визначаючи рефлексивну свідомість як «особливий рід інтонаційного мислення». Цим підкреслюється процесуальність розгортання образу через інтонацію як втілення перебігу емоції, що по суті є відображенням «внутрішнього мовлення», – з одного боку, та «згортання» рефлексивного «Я» до інтонаційного «згустку», що насправді притаманно не лише музиці, а й усім мистецтвам, передусім процесуальним; так само як інтонація та інтонування смислу – властивість не лише музики, а й, припустимо, хореографії, вербального мовлення (його підтексту і контексту тощо), навіть образотворчим мистецтвам, архітектурі, що досить яскраво виявляє себе у сценічних мистецтвах (сценографії, яка в сценічних діях очевидно набуває процесуальності, рухомості).

Розуміння себе (саморефлексія), як стверджував О.Потебня, є витокom розуміння іншого, а у митців запас самоспостережень виявляє себе по-різному в засобах різних мистецтв [10]. У творенні образу наче відбувається «злиття» цих процесів: художник у процесі творчості відчуває потребу і «проживає» їм же вигадані ролі, ідентифікуючи себе з персонажами. Водночас він майже ніколи не позбавляється, не є вільним від потреби і здатності самоспостереження як у самий момент творчості (наприклад, у музикантів, акторів під час виконання), так і в будь-який момент свого життя: навіть безпосереднє перебування у найдраматичнішій ситуації часто може споглядатись її учасником немов збоку і оцінюватися ним як матеріал для потенційного образу [6, С.207].

Таким чином, наповнення духовної сфери якнайтісніше співвідноситься з поняттям внутрішнього «Я» особистості, її «внутрішнім світом», що є особливо актуальним саме стосовно художньо обдарованої особистості, оскільки, художній твір (образ) фактично є втіленням митцем цього самого внутрішнього «Я». Варто звернутися до досить цікавого психологічного трактування категорії внутрішнього світу М.Папучею, яке суголосне ідеям М.Бахтіна, О.Лосєва й логічно транспонується у внутрішній світ митця як джерело художнього образу: світ людини – це «перетворені світи інших людей», оскільки людина, створюючи власний внутрішній світ, *взаємодіє* з іншими світами, саме «взаємодіє», тобто не створює сама, а *бере участь* у діалозі, сприймає, розуміє й переживає іншого як «іншого світу»; відтак її внутрішній світ – «це, багато в чому, перетворені світи інших людей» [8, С.81, 82].

Наведемо й суголосне цьому розуміння механізмів взаємодії суб'єкта з оточуючим світом, подане В.Татенком: «людина в своїй сутності є суб'єктом психічної активності, що безпосередньо здійснює регулятивний вплив на свою психіку і опосередковано, через психіку, впливає на оточуючий світ. Людині внутрішньо притаманно первинно бути суб'єктом, ... здатним цілеспрямовано перетворювати внутрішній і зовнішній світ за своїми власними законами» [12, С.225]. При цьому людина розв'язує три задачі: а) пізнання й перетворення зовнішнього світу; б) пізнання й розвитку внутрішнього світу; в) пізнання й розвитку себе як суб'єкта власного психічного життя й свого буття загалом. «Самосуб'єктний розвиток людини покладений тут як вихідний і кінцевий пункт на кожному

з «витків спіралі» його життєздійснення... такий розвиток можливий лише на основі внутрішньої діяльності, а саме: зсередини мотивованої активності, що припускає використання виключно «своїх власних», внутрішніх засобів» [12, С. 176].

В цьому плані має дещо змінитися традиційне тлумачення сутності мистецтва як специфічної форми свідомості, яка чуттєво-образно *відображає* реальність крізь призму світобачення митця. Адже з точки зору «ліплення» особистістю свого внутрішнього світу у діалозі з «іншими світами» як основи духовної сфери переконливішою є філософсько-естетична позиція, згідно якої жодне з мистецтв не може бути *відображенням*: наприклад, Р.Коллінвуд розрізняє відображення «буквальне» та «емоційне» [4], останнє є втіленням та пробудженням емоції, отже - втіленням образності мистецтва, витокom якого і є духовна сфера, внутрішній світ особистості.

Таким чином, художній образ як процес (у мистецтвах часової природи) і результат реалізації обдарованості автора втілює особливості його світосприйняття як художнього світосприйняття, а основа художнього світосприйняття, авторського «образу дійсності» є *духовною сферою* особистості. За висловом В.Дільтея, «життєрозуміння художника, котре відображується в його творі, створює тут вторинний зв'язок між витвором мистецтва та світоглядом» [2, С. 229].

Введення поняття духовності (як процесу і особистісного утворення) до структури «ядра» ХО не підлягає сумніву. Центром духовної складової «ядра», є емоційність особистості – її здатність переживання різноманітних проявів життя, завдяки чому знання життя привласнюється, індивідуально інтерпретується, виливаючись у художні образи. Образ у такому розумінні є ставленням митця до світу і втіленням такого ставлення, яке як раз і характеризується переживанням єдності зі світом. У цьому сенсі і слід й розуміти відомий вислів Ю.Борєва, який називає все багатство особистості митця «будівельним матеріалом» образу, який не стільки є «переробкою» дійсності фантазією митця, скільки виражає ставлення до дійсності. Тобто художній образ як результат творчого процесу, що детермінується внутрішніми ресурсами обдарованої особистості, і є відображенням її духовного світу. Водночас, образ є своєрідною «одиницею» її художньої свідомості, проявом художньо-естетичного ставлення. Саме в такому розумінні *здатність творити художній образ* і приймається за одиницю виміру ХО.

Йдеться про *художньо-естетичне ставлення* саме як про репрезентацію духовної сфери митця. Серед чисельних праць, присвячених естетичному ставленню, варто звернути увагу на дослідження О.Мелік-Пашаєва, який, вивчаючи естетичне ставлення саме у його співвідношенні з художніми здібностями, позначає його як головну художню здібність в комплексі загальних художніх здібностей, як «єдине коріння усіх способів художнього освоєння світу» [7 та ін.]. Дійсно, ставлення є особливим способом бачення, художнього пізнання світу, особливим досвідом або навіть особливим станом особистості, який характеризується як переживання єдності зі світом, знаходження спільного між власним внутрішнім світом і «внутрішнім світом» об'єктів оточення митця, внутрішнім світом персонажів, з якими митець ідентифікує себе в процесі творчості. Тобто йдеться про *ставлення митця до життя в цілому*, що і наповнює особливою енергетикою його творчість у тому напрямі (виді мистецтва), який є для нього провідним. Саме завдяки цьому пізнання дійсності митцем (як пізнання-інтерпретація) перетворюється на зміст художніх творів.

Таким чином, з точки зору художньої творчості як своєрідного процесуального індикатора ХО (внутрішніх властивостей особистості) та художнього образу як «результативного згустку» цього процесу сутність ХО концентрується в своєрідному «ядрі», головною ознакою якого є змістовність духовної сфери митця. Остання у мистецькій площині репрезентує себе як здатність «проживання-втілення» задуму. Стрижневе значення *емоційності* переживання дозволяє підкреслити смисл духовної сфери митця як *емоційно-духовної*, що підносить роль «емоційності» у замірюванні динаміки розвитку духовної сфери особистості як віддзеркалення динаміки розвитку її обдарованості.

Література

1. **Бех І. Д.** Особистість у просторі духовного розвитку: навчальний посібник / І.Д. Бех. – К. -: Академвидав, 2012. – 256с. (Серія «Альма-матір»)
2. **Дильтей В.** Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / В.Дильтей // Культурология. XX век: Антология / гл. ред. и сост. серии С. Я. Левит. - М.: Юрист, 1995.- С. 213–255.
3. **Иванченко А. А.** Духовность как стартовый плацдарм для развития креативности личности / А.А. Иванченко // Проблемы сучасної психології. Випуск 12. - Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка. - Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України, 2011. – С. 420-430.
4. **Коллингвуд Р.** Принципы искусства Пер. с англ. А. Г. Раскина / Р. Коллингвуд/ под ред. Е. И. Стафьевой. - М.: «Языки русской культуры», 1999. – 328 с.
5. **Комаровська О. А.** Художній образ як вектор створення художньо-освітнього простору мистецького навчального закладу/ О.А. Комаровська // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць.- Вип.9.- Кам'янець-Подільський: Видавець П,П,Зволейко Д.Г., 2011 С.210-215.
6. **Кривцун О. А.** Эстетика / О.А. Кривцун. - М.: Аспект Пресс, 2000.- 434с.
7. **Мелик-Пашаев А. А.** Психологические проблемы эстетического воспитания и художественно-творческого развития школьников / А.А.Мелик-Пашаев // Вопросы психологии.- 1989.- № 1. - С. 15-24.
8. **Папуча М. В.** Внутрішній світ людини та його становлення: Наукова монографія / М.В.Папуча. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. - 656 с.
9. **Помиткін Е. О.** Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. - Педагогічна та вікова психологія / Е.О. Помиткін. – К., 2009. – 42 с.
10. **Потебня О.О.** Эстетика і поетика слова. Збірник ст. / О.О. Потебня / Упорядкування, вступна стаття, примітки І.В.Іваньо, А.І.Колодної. – Київ: Мистецтво, 1985. - 302 с. - (Пам'ятки естетичної думки).
11. **Рубинштейн С.Л.** Принципы и пути развития психологии / С.Л. Рубинштейн.- М., 1959.- 426с.
12. **Татенко В. А.** Психология в субъектном измерении: Монография. - К.: Видавничий центр "Просвіта", 1996. - 404 с.
13. **Шаповалова Л. В.** Музыка як аналог особистості: до проблеми рефлексивної свідомості: автореф. дис... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03 / Л.В.Шаповалова.- Музичне мистецтво. - К.: Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського, 2008. — 31с.

УДК 378.016:786.2

О. П. Мельник

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ.

В статье рассматривается проблема приобретения опыта музыкально-просветительской деятельности будущими учителями музыки. Автор раскрывает педагогические условия и принципы его формирования в условиях обучения студентов в высших музыкально-педагогических учебных заведениях.

Ключевые слова: *опыт, музыкально-просветительская деятельность, педагогические условия, принципы.*

In the article the outlined problem of gaining musical-elucidative activity by future teacher of music. An author exposes pedagogical terms and principles of his forming in the conditions of teaching of students in higher institutes of arts.

Keywords: *experience, musical-elucidative activity, pedagogical terms, principles.*